

Jolanta Doschek

 <https://orcid.org/0000-0003-1336-2791>

OPARTA NA ETYMOLOGII METODA REKONSTRUKCJI FRAGMENTÓW TEKSTÓW SAKRALNYCH POGAŃSKICH SŁOWIAN USTNIE PRZEKAZYWANA POEZJA WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA

SŁOWA KLUCZOWE

etymologia; rekonstrukcja; folklor; teksty folklorystyczne; poezja sakralna; frazeologia

I

Już w drugiej połowie XVIII wieku brytyjski orientalista sir William Jones¹ po raz pierwszy wskazał na genetyczne pokrewieństwa języków indoeuropejskich. Radosław Katičić w wykładzie w Akademii Nauk Nadrenii Północnej-Westfalii

---

Jolanta Doschek, dr, Institut für Slawistik, Universität Wien, Spitalgasse 2, Hof 3, 1090 Wien, Österreich; e-mail: jolanta.doschek@univie.ac.at

¹ Patrz: Franklin 2011. Sir William Jones zauważył podobieństwo pomiędzy sanskrytem, greką a łaciną i uznał, że wszystkie te starożytne języki wywodzą się z jednego prajęzyka, z którego początek wzięły także języki germańskie i celtyckie. Prajęzyk ten nazwano językiem praindoeuropejskim; języki z niego się wywodzące tworzą rodzinę indoeuropejską (później zaliczono do niej także języki bałtosłowiańskie, słowiańskie, albański, ormiański i inne języki).

przypomniał że w tym samym prawie czasie, w roku 1823, chorwacki poeta Antun Mihanovich, twórca hymnu narodowego Chorwacji, podjął próbę udowodnienia przynależności języków słowiańskich do indoeuropejskiej rodziny językowej. W opublikowanym w jednym z wiedeńskich czasopism artykule *Zusammenstellung von 200 Laut- und Sinnverwandten Wörtern des Sanskrites* (Mihanovich 1823) pisał o zbliżającej się wspaniałej erze w dziejach Słowian, kiedy to nareszcie będą oni mogli poznać swoją historię i dowiedzieć się, jak myśleli ich przodkowie, czym się zajmowali, jakie mieli rytuały, jaką tradycję i jej źródła, jakie legendy i sagi opowiadali, przy pomocy jakiego języka (Katičić 2003: 5; Doschek 2017: 15–16).

Interesujące i dość daleko sięgające oczekiwania Mihanovicha przez długi czas znajdowały potwierdzenie tylko w odniesieniu do języka. Natomiast pierwsze próby przybliżenia kwestii wiary Słowian, podejmowane za pomocą metod mitologii porównawczej, dostarczyły bardzo skromnych informacji. Do prawdziwego przełomu w tej dziedzinie doszło znacznie później, bo dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku, kiedy to Władysław Wsiewołodowicz Iwanow i Władimir Nikołajewicz Toporow, przeprowadzając opierającą się na etymologii rekonstrukcję indoeuropejskiego mitu o bogu Gromie i bogu Wężu, udowodnili, że w tekstach słowiańskiej literatury folklorystycznej zawarte są fragmenty prasłowiańskiej (Holzer 2020)² poezji sakralnej, które przedostały się do nich za pomocą przekazu ustnego (Iwanow, Toporow 1974). Dzięki odkrytej przez rosyjskich naukowców metodzie rekonstrukcji można stwierdzić, jak wiele elementów pradawnej frazeologii, głównie dzięki zachowawczemu działaniu folkloru, przetrwało nawet po dzień dzisiejszy (Katičić 1987; Krzysztoforska-Doschek 2000).

Istotą rekonstrukcji jest etymologiczna odpowiedniość zwrotów, wyrazów i ich związków w badanych tekstach tradycyjnych pieśni ludowych narodów słowiańskich, a także, w końcu, odtworzenie ich najdawniejszych historycznych kontekstów. W taki sposób rekonstrukcja tekstu literackiego dokonana zostaje za pomocą metody językoznawczej. Materiał źródłowy stanowią tutaj przeanalizowane filologicznie teksty folklorystyczne różnych krajów słowiańskich. Te „poprasłowiańskie”

² Już od XIX wieku język prasłowiański stał się stałym przedmiotem badań slawistycznych. W ostatnich trzydziestu latach prace naukowe prowadzone w tej dziedzinie zostały wzbogacone nowymi impulsami. Przede wszystkim problemy rekonstrukcji wymowy języka prasłowiańskiego poddane zostały dokładnemu oglądowi i elementarnym zmianom. Dla rozważań zawartych w niniejszym artykule szczególnie cenna jest najnowsza publikacja wiedeńskiego slawisty Georga Holzera *Untersuchungen zum Urslavischen: Einleitende Kapitel, Lautlehre, Morphematik* (Holzer 2020), która stanowi syntezę prac badacza nad rekonstrukcją języka prasłowiańskiego. W rozdziale drugim tej publikacji (*Wann, wo und von wem Urslavisch gesprochen wurde*) autor wyjaśnia, kiedy, gdzie i przez kogo używany był prasłowiański (Holzer 2020: 21–41), a w rozdziale trzecim, *Die Einheitlichkeit des Urslavischen* (Holzer 2020: 43–48), mowa jest o jednorodności tego języka.

teksty folkloru nie kontynuują tekstów mitologii prasłowiańskiej, tylko w pewnym sensie z niej cytują i tylko na tym polega ich wzajemna łączność³.

W rozdziale trzecim swojej książki *A Theory of Textual Reconstruction in Indo-European Linguistics* (Matasović 1996: 60) Ranko Matasović prezentuje metodę rekonstrukcji stosowaną przez wymienionych wyżej naukowców, a opierającą się w dużej mierze na badaniach językoznawczych i tworzy dla niej podstawy teoretyczne. Nie będziemy tutaj przedstawiać szczegółowo dowodu Matasovicia, jako że problem ten nie jest tematem naszych rozważań, nakreślimy tylko najważniejsze definicje związane z istotą teorii rekonstrukcji. Zgodnie z definicjami Matasovicia:

pokrewieństwo genetyczne odpowiednich elementów może być postulowane jedynie wówczas, gdy znajdują się one we wzajemnie sobie odpowiadających kontekstach [...] Konteksty zaś odpowiadają sobie, gdy elementy formalne danych tekstów wzajemnie sobie odpowiadają [...]. Najmniejsze etymologicznie sobie odpowiadające elementy tekstu we wzajemnie odpowiednich kontekstach to *słowa-klucze*. Pokrewieństwo genetyczne dwóch nośników znaczeń, które funkcjonują jako elementy tekstów zapisanych w dwóch pokrewnych genetycznie językach, można objaśnić jedynie dzięki przyjęciu istnienia w prajęzyku reguły, z której się takie nośniki znaczeń wywodzą. Rekonstrukcja reguły prajęzykowej następuje przy pomocy zwykłej metody rekonstrukcji lingwistycznej na podstawie odpowiadających sobie reguł. Obiektami porównania są tylko *słowa-klucze*, co pozwala zrekonstruować jedynie niepełne reguły. Odpowiednik znaczeniowy i właściwe odpowiedniki dźwiękowe stanowią warunek rekonstrukcji prajęzykowego nośnika znaczenia. Aby go zrekonstruować, potrzebna jest jako dodatkowy warunek odpowiedniość kontekstów. To, co rekonstruujemy, są to elementy, o których wiemy, że występują w co najmniej jednym konkretnym tekście prajęzykowym (Krzysztoforska-Doschek 2000: 11–14, za: Matasović 1996: 60 i n.).

Matasović omawia w swojej książce również pojęcie „języka poetyckiego”, które występuje u Jacoba Wackernagela jako termin „indoeuropejski język poetycki”. Praindoeuropejski język poetycki przeszedł w drodze dziedziczenia do poszczególnych indoeuropejskich języków poetyckich. Podobnie ma się rzecz z terminem „prasłowiański język poetycki”, w powiązaniu z tekstami powstałymi w danym języku słowiańskim.

O dziedzictwie języka poezji prasłowiańskiej mówimy (zgodnie z definicją – język poetycki ma dłuższe życie niż sama poezja prasłowiańska), jeśli motywuje on wyrażenia językowe młodszej poezji słowiańskiej (Krzysztoforska-Doschek 2000: 9; Matasović 1996: 91, 93 i n.). Język poetycki (wg Matasovicia) to odmiana języka

³ „Die nachurslavischen Folkloretexte sind als Texte wohlgermerkt keine Fortsetzer der urslavischen mythologischen Texte, sondern gehören ganz verschiedenen Gattungen an; ihr Zusammenhang mit den verlorenen urslavischen mythologischen Texten besteht lediglich darin, dass sie aus diesen sozusagen »zitieren«. (Holzer 2020: 37). Patrz też: Katičić 2003: 7–8.

określana jako „styl wysoki”, który na użycie leksyki i składni nakłada określoną ilość specyficznych ograniczeń. Utrwalone w języku poetyckim słownictwo, które pozostało po dzień dzisiejszy w folklorze i literaturze, zacieśniło w pewnym stopniu relacje transtekstualne między literaturą pisaną, folklorem a poezją prasłowiańską.

Radoslav Katičić kontynuuje prace rosyjskich językoznawców, zajmując się głównie tekstami folklorystycznymi Słowian Południowych i folklorem ruskim. Wykorzystuje też materiały folklorystyczne pozostałych krajów słowiańskich. W branych przez siebie pod uwagę tekstach szuka śladów tekstu innego mitu prasłowiańskiego o prasłowiańskim bogu urodzaju. Serię prac związanych z tym tematem rozpoczął artykułem *Hoditi – roditi...* z 1987 roku (Katičić 1987).

Punktem wyjścia dla podejmowanych przez niego porównań i rekonstrukcji stały się teksty piosenek ludowych śpiewanych podczas tradycyjnych pochodów, organizowanych w północnej Chorwacji w doroczne święto tzw. Zielonego Jerzego (chor. Zeleni Jura[j])⁴. W utworach tych zawarte są fragmenty archaicznego rytuału związanego z urodzajem, mające odpowiedniki etymologiczne w tradycyjnych pieśniach ludowych innych narodów słowiańskich (również w polskiej pieśni i tradycji ludowej), co umożliwiło Katičićowi rekonstrukcję ich form prasłowiańskich.

Pierwszym osiągnięciem Katičića w tej dziedzinie była rekonstrukcja rymu *hoditi – roditi. Zielony Jerzy, bohater z chorwackiego folkloru, przybywa z daleka, idzie przez pola, łąki, wody i mokradła, niosąc ze sobą urodzaj. Chorwaci podczas tradycyjnego pochodu na jego cześć śpiewają: „Kud Jura hodi, tud pole rodi” (Katičić 1987, 1989: 57 i n.). W polskiej pieśni ludowej z okolic Białegostoku spotykamy następujące wersy: „Gdzie królowa chodzi, / tam pszeniczka rodzi” (Gloger 1900: 229) – w okresie Zielonych Świątek dla zapewnienia urodzaju dziewczęta obchodzą z królową granice wsi. Zarówno w polskim, jak i w ruskim folklorze powtarzają się z kolei wersy: „Gdzie kosa chodzi, tam żyto się rodzi / Kędy jej tropy, powstają kopy” (Krzysztoforska-Doschek 2000: 19, 21). W słowackiej pieśni z roku 1678 spotykamy podobne wersy: „Dobre se v tom poli rodí, po kterém *hospodár* chodí” (Lichtner 2013: 11). W przykładach tych stwierdzamy zarówno etymologiczną ekwiwalencję między chorwackim *hodi – rodi* a polskim *chodzi – rodzi*, jak i – tutaj bardzo wyrazistą i niezależną od pozostałych kontekstów – zgodność motywu *przyjścia/dojścia* będącego zapowiedzią urodzaju.

Kolejnym fragmentem tekstu, który udało się zrekonstruować i dołączyć do powstającej mozaiki tekstowej jest zwrot *takati/točiti zolto jabłńko

⁴ Jurij, Jarylo, Jura to słowiańska figura mityczna (pogański bóg urodzaju), w wyniku *interpretatio christiana* – św. Jerzy; patrz też: Katičić 1987.

Mara imala zlatu jabuku / Puno gospode za jabuku drže. / Komu jabuka, temu djevojka, / Juri jabuka, Juri djevojka, / Jura ju tače u ra(v)no polje, / U ra(v)no polje, u crne gore – kirales (Katičić 1987: 31).

Tak śpiewają Chorwaci – czyje jabłko, tego dziewczyna! A toczące się po polu jabłko jest symbolem urodzaju (płodności), co potwierdza *interpretatio christiana* zawarta w innej pieśni chorwackiej: „Potočil Ježus zlatu jabuku, / Potočil ju je v naše polje: / Naše polje lepoj rodilo” (Holzer 2013: 229–241, za Katičić 1993: 36). Motyw darowania i toczenia jabłka spotykamy też w polskich pieśniach ludowych: „a któż je oberwał? Nadobna Anuszka Komuż ona dała te złote jabłuszka [...] Piąte ona dała temu, co kochała” (Pauli 1838: 2).

W mitologii antycznej jabłko, jego wręczenie, stanowi również symbol uczucia, wyboru – Parys daje jabłko Afrodycie, wyróżniając ją w ten sposób. W słowiańskim folklorze i zrekonstruowanym na jego podstawie prasłowiańskim zwrocie (po)to-czenie (podanie, poturlanie) jabłka w kierunku wybranej osoby to sposób wyznania uczucia do niej. Tego typu zgodność motywów mitologii i folkloru różnych narodów jest w pełni zrozumiała i przedstawiane tutaj prace nad zrekonstruowaniem światopoglądu i tradycji pogańskich Słowian *nie negują* istnienia innych, podobnych, a nawet analogicznych tradycji, obrzędów i światopoglądu. Zrekonstruowane zwroty to elementy wchodzące w skład powstającej wskutek rekonstrukcji treści mitycznej opowieści (która w miarę przybywania nowych zrekonstruowanych elementów ulega zmianom i modyfikacjom): Młody bohater zbliża się z oddali/*nadchodzi* i jego przyście zwiastuje urodzaj/*rodzi*. Celem jego wyprawy jest dziewczyna, w słowiańskim folklorze zwana często *Marą*, Marysią. Dziewczyna *toczy* w jego stronę *jabłko* i w ten sposób wyznaje mu swoje uczucie. Katičić proponuje taki model tekstowy⁵ tego fragmentu mitycznej opowieści zapisany w zrekonstruowanym prąjczyku:

Jarylo jestь do/pri źьdľ / Zeleně jemь lžě na susě jemь držě. [Mara] jьmatь zolto jabľko. / Mьnogo gospody za jabľko dьržitь. / Jemu že jabľko, tomu děvojka! / Jarylu jabľko, Jarylu děvojka. / Jarylo jьmatь zolto jabľko. / Онъ takajetь jego vьn ogьbno pol'e, / vьn ogьbno pol'e, vь čьny gory.

Próby dociekania genezy najstarszej literatury polskiej powodują, siłą rzeczy, zwrot do okresu twórczości przedpiśmiennej⁶. W historii literatury okres ten pozostaje nadal znaczną niewiadomą, nad rozwiązaniem której od szeregu wieków głowili się i głowią nadal badacze reprezentujący różne dziedziny nauk humanistycznych:

⁵ Termin „model tekstowy” – patrz: Holzer 2016: 5–43; autor przedstawia w tym artykule własny zapis rekonstrukcji modelu tekstowego.

⁶ Tutaj patrz: Krzyżanowski 1977, 1980; Mayenowa 1993; Michałowska 1997; Woronczak 1993.

zarówno archeolodzy, historycy, językoznawcy, jak i folklorysty, etnografowie czy badacze literatury. I w zasadzie po dzień dzisiejszy niewiadoma ta nie została jednoznacznie i w pełni rozszyfrowana. W XIX wieku zaczęły pojawiać się pierwsze naukowe opracowania zajmujące się badaniem polskiej przeszłości przy wykorzystaniu folkloru i tekstów folklorystycznych, obok, naturalnie, istniejącego już od dawna materiału literackiego. Sprawy tak oczywiste i często w dziełach naukowych omawiane, jak brak źródeł pisanych, problem przeprowadzonej na terenach słowiańskich chrystianizacji i zniszczenia przez nią tradycji przedchrześcijańskiej przyczyniają się do utrudnienia pracy nad odtworzeniem obrazu tego okresu. Ale problematyczność zagadnienia wzmocniona zostaje przez interdyscyplinarność prac badawczych, ze względu na inne, często w znacznym stopniu różniące się od siebie, ich założenia i punkty odniesienia. To nadal odkrywane pole badawcze staje się często miejscem nieporozumień i wynikającej z nich wzajemnej ostrej krytyki, uzasadnionej, a jednocześnie czasem błędnej, bo wynikającej z innego sposobu postrzegania problemu⁷.

Adrian Mianecki, rozpoczynając swoje rozważania o *Folklorze jako źródle do poznania religii Słowian* (Mianecki 2010: 42), doskonale ilustruje jedno z takich podstawowych nieporozumień, odnoszące się do trudności z rozróżnieniem odmiennych od siebie zagadnień badawczych, a także wprowadza wstępną oczywistość i elementarne rozróżnienie dwóch zagadnień badawczych: *receptji* mitologii słowiańskiej w literaturze czy piśmiennictwie polskim (kwestia, jakie wyobrażenia na temat religii przedchrześcijańskiej mieli różni autorzy w różnych epokach oraz w jakich gatunkach, konwencjach i ujęciach literackich wyobrażenia te się pojawiały) oraz *rekonstrukcji* archaicznej mitologii (poddanej odpowiednim rygorom metodologicznym).

Chodzi tutaj o dwa znacznie różniące się przecież od siebie pojęcia, których nieprawidłowe zrozumienie i zastosowanie prowadzi zazwyczaj do mylnej interpretacji zagadnienia i może spowodować wywody krytyczne w tym wypadku już *a priori* nieuzasadnione. Takie właśnie, nawiasem mówiąc, odpowiednie rozróżnienie postępowań badawczych konieczne jest również w przypadku przedstawionej już, opierającej się na etymologii metody *rekonstrukcji fragmentów* tekstów sakralnych pogańskich Słowian.

Zajmujący badaczy dawnej kultury Słowian problem, dlaczego pradawna kultura Słowian (a więc także Polaków) została zapomniana oraz pytanie, skąd wzięła się nieufność i sceptycyzm wobec kwestii wierzeń przedchrześcijańskich – a także hipotezy mówiące o tym, jakoby Słowianie nie mieli własnych bogów, mitów,

---

⁷ O tym, dlaczego badacze wierzeń tak różnią się między sobą pisze też Dariusz Andrzej Sikorski, *Wprowadzenie*, w: Sikorski 2018: 23–24.

świętyń ani kapłanów – podejmuje Witold Jabłoński we wstępie do wydanego w 2018 roku zbioru opowieści z mitologii Słowian *Dary Bogów*. Jabłoński w odpowiedzi na pytania Marii Janion: „Co się stało z mitologią słowiańską? [...] Gdzie szukać wiarygodnych podstaw do rekonstrukcji rodzimych mitów?” (Janion 2016: 12 i n.) przytacza fragment z opublikowanego w 2003 roku tomu *Religia Słowian* Andrzeja Szyjewskiego⁸:

[...] Wyobrażenia, mity, obrzędy... rozpowszechniane były [wśród Słowian! – J.D.] w kręgu rodzinno-rodowym, a wobec tego niezmiernie trudne do wykorzenia. I rzeczywiście ocalały, mimo że w wyniku chrystianizacji zniszczono święte miejsca, w których czczono bogów, rozproszono żerców, którzy w nich wiarę podtrzymywali, oraz przesładowano tych, którzy wspominali imiona wielkich bogów, znane niewątpliwie wszystkim spowiednikom. Prawdliwością chrystianizacji był w średniowieczu najpierw atak na oficjalne instytucje pogańskie i wielkich bogów, Kościół nie miał natomiast możliwości sięgnięcia głębiej, wykorzenia zwyczajów obecnych w każdym gospodarstwie [...] Tutaj bezpiecznie zachowały się takie postacie jak Mokosz, niegdyś zapewne potężna bogini skarłała do formy ducha zajęć kobiecych, czy Żmij – niegdysiejsze wcielenie Welesa, występujące w folklorze w roli Króla Węży (Jabłoński 2018: 15–16).

I tutaj właśnie, w tradycji, pieśni i opowieściach ludu, w ich folklorze szukać trzeba źródeł dla rekonstrukcji rodzimej mitologii. W dalszej części wprowadzenia Jabłoński wymienia Zoriana Dołęgę-Chodakowskiego, który w pochodzącej z 1818 roku rozprawie *O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem* podkreśla konieczność poznawania dawnych dziejów Słowian, czego – o czym również pisze dalej Jabłoński – prawie 100 lat później dokonują Iwanow i Toporow, rozpoczynając prace nad rekonstrukcją fragmentów tekstów sakralnych pogańskich Słowian. Niezmiernie ważna dla odpowiedniego zrozumienia idei rekonstrukcji pozostaje, zasygnalizowana już wcześniej, dyscyplina w rozróżnianiu naukowych pojęć. Celem prac przeprowadzanych omawianą tutaj metodą nie jest w pierwszym rzędzie rekonstrukcja archaicznej mitologii! Chodzi tutaj przede wszystkim o rekonstrukcję fragmentów tekstów sakralnych, której wtórny produkt stanowi powstająca i ulegająca stałym zmianom opowieść mitologiczna. Praca nad rekonstrukcjami fragmentów tekstów to archeologia literatury (określenie Katičicia), a mozolnie układana ze zrekonstruowanych fragmentów mozaika jest stale uzupełniana, przez co jej treść ulega co jakiś czas zmianom, w zależności od postępu i wyniku prac.

---

⁸ O tomie tym pisze Adrian Mianeki: „*Religia Słowian* Andrzeja Szyjewskiego jest pod wieloma względami książką pionierską. Po raz pierwszy w naszym piśmiennictwie na tak szeroką skalę wykorzystano narzędzia i metodologię etnologiczną do rekonstrukcji pogańskiej religii Słowian, co w wielu miejscach tej pracy przyniosło niezmiernie interesujące rezultaty. Zwłaszcza że autor ujmuje w swoim wywodzie także dorobek innych dziedzin nauki – archeologii, historii i językoznawstwa” (Mianeki 2010: 47).

Podobny obraz przedstawia Dariusz Sikorski (2018: 23–24), pisząc metaforycznie o niewielkiej ilości puzzli, z których trudno skonstruować całość. Jednak jego dalsze twierdzenie o tym, że nie mamy „obrazka z pudła” i tylko w najogólniejszym zarysie (religia) wiemy, co owe elementy w całości winny przedstawiać, należałoby tutaj nieco uzupełnić. Za „obrazek z pudła”, a więc za wzorzec, służą podczas układania mozaiki spokrewnione ze słowiańskimi religie innych kultur indoeuropejskich, będące z pewnością nie najpełniejszym, ale jednak istniejącym wzorcem dla odtworzenia całości. Poza tym w najstarszych rozważaniach o słowiańskiej religijności Prokopiusz z Cezarei (*Bellum Gothicum III.14*) wspomina słowiańskiego boga gromu, Peruna⁹, a u późniejszych średniowiecznych autorów niemieckich panteon słowiańskich bogów staje się coraz obszerniejszy.

Przeprowadzone przez Iwanowa i Toporowa, a kontynuowane przez Katićicia oraz jego współpracowników i uczniów rekonstrukcje fragmentów tekstów otwierają zarówno przed historykiem literatury, jak i przed badaczem dawnej kultury Słowian nowe możliwości wniknięcia w najbardziej niedostępne jej obszary. Wyniki mogą z pewnością posłużyć jako materiał do dalszych rozważań nad ciągłością twórczości słowiańskiej, a więc też i polskiej. Znacząca część literatury powstałej w czasach przedchrześcijańskich, nawet ta najbardziej archaiczna, przetrwała choćby tylko fragmentarycznie proces chrystianizacji, podczas którego wierzenia pogańskie zdyskredytowano w stopniu tak znacznym, że żadna próba ich przywrócenia nie odniosła sukcesu. Jednak, na przekór tym wszystkim przeciwnościom, wierzenia – i związana z nimi twórczość – przetrwały w zwyczajach i tradycji ludowej (Mianecki 2010); taka właśnie transpozycja wierzeń pogańskich, ich choćby fragmentaryczne przetrwanie w tradycji ludowej, stanowią punkty oparcia dla rekonstrukcji tekstów z okresu przedpiśmiennego (co do folkloru polskiego patrz: Krzysztoforska-Doschek 2000).

II

Odkrywczy, pionierski charakter oraz interdyscyplinarność cechują badania nad rekonstrukcjami fragmentów prasłowiańskich tekstów. Za sprawą tych badań otwiera się przed nami ogrom pradawnej kultury i tradycji Słowian. Ta kultura przetrwała do dnia dzisiejszego dzięki ustnym przekazom ludowym tekstów, które w dalszej kolejności stały się materiałem dla coraz to bardziej współczesnych nam autorów.

---

⁹ Na ten temat Conrad Borchling 3 sierpnia 1909 roku, podczas 40. Zjazdu Niemieckiego Towarzystwa Antropologów, Etnografów i Prahistoryków, wygłosił odczyt pt. *Z mitologii słowiańskiej*, patrz: Borchling 1909/1910: 175–177.

Ustalenie istnienia intertekstualnych relacji pomiędzy tekstami tak oddalonych od siebie epok, a więc zgodnie z definicją relacji: tekst – historia jako prototekst¹⁰, ma również istotne znaczenie dla poszukiwania śladów najdawniejszej literatury w Polsce, przyjmując, że pod tym terminem kryje się również pojęcie twórczości oralnej.

Zakładając bowiem istnienie zwrotów i motywów prasłowiańskiego języka poetyckiego w polskim folklorze¹¹, pomiędzy okresem kultury pogańskiej, odgrywającym rolę prototekstu, a tekstem z literatury folklorystycznej musiał istnieć jakiś odpowiedni (ustny) przekaz tekstowy, naturalnie również i w okresie wczesnośredniowiecznym (jeżeli mamy do czynienia z tekstami ludowymi z wcześniejszego okresu), który z kolei odgrywał rolę prototekstu w relacjach: tekst – tekst.

Zielony Jerzy, bohater folkloru chorwackiego i – jak wynika z rekonstrukcji – prasłowiański bóg urodzaju, walcząc ze smokiem, odcina mu głowę (Katičić 1990: 61 i n.). W polskiej pieśni ludowej, będącej, jak się wydaje, *interpretatio christiana* prasłowiańskiego wyobrażenia postaci boga urodzaju, spotykamy zwrot: „smokoju łeb, syje ściena” (Kolberg 1889: 344, 561). Zgodność polskiego zwrotu z podobnymi chorwackimi i innymi słowiańskimi tekstami nie może być przypadkiem, a możliwość zapożyczenia tego zwrotu na podłożu historyczno-geograficznym jest w zasadzie niemożliwa. Występuje więc tutaj „prapokrewieństwo” przekazu i rekonstrukcja: prasł. **golvo tęti*. Rekonstrukcja ta pozwala założyć istnienie prasłowiańskiego tekstu zawierającego ten związek wyrazowy, który doznał recepcji w języku polskim i chorwackim; tak więc, tekst ten został, przynajmniej w fragmentach, przejęty przez teksty następnych epok literackich. Teksty zawierające ten związek wyrazowy znajdowały się zatem, co najmniej do czasu zapisania ich obecności w tradycji ludowej, w stałym (ustnym) obiegu. Wydaje się wobec tego prawdopodobne, że istniały one „czynnie” również w czasach literatury wczesnośredniowiecznej, nawet jeżeli właśnie z tego okresu nie posiadamy żadnych dowodów na ich istnienie.

Wynik mozolnej pracy badaczy – „archeologów literatury” to rekonstruowanie co jakiś czas kolejnego, nawet niewielkiego fragmentu tekstu. Należy wziąć pod uwagę, że:

Prace nad rekonstrukcją fragmentów tekstów prasłowiańskich [...] ukazują wszechobecność tradycji prasłowiańskiej i wspólne podłoże kultury Słowian, jak też potwierdzają jedność kulturową wszystkich Słowian. Narodowe literatury słowiańskie uznają, świadomie lub nie (np. za pośrednictwem poezji ludowej) wspólną swą genezę

¹⁰ Patrz: Kristeva 1972: 246; Markiewicz 1988: 253; Genette 1992: 317–366.

¹¹ Co starałam się udowodnić zarówno w moich dotychczasowych artykułach na temat rekonstrukcji, jak i w cytowanej już tutaj książce o prasłowiańskich źródłach poezji polskiej.

prasłowiańską. Zjawisko to w kontekście europejskim dotyczy wyłącznie literatur słowiańskich (Krzysztoforska-Doschek 2000: 17).

Możemy zatem pokusić się tutaj o stwierdzenie, że, uwzględniając relacje transtekstualne, zrekonstruowane zostają fragmenty prototekstu literatur słowiańskich. Możliwość zapisania fragmentów takiego tekstu, stanowiącego wzorzec podstawowy dla literatury Słowian, jest w sposób oczywisty nieocenioną podporą dla pracy badawczej nad relacjami tekstowymi najstarszej literatury polskiej, umożliwiającą poszukiwanie relacji pomiędzy tekstami (także i) prapolskiej literatury a tekstami powstałymi w czasach w stosunku do nich nowszych.

BIBLIOGRAFIA

Borchling Conrad. 1909/1910. *Aus der slawischen Mythologie*. „Prähistorische Zeitschrift”. S. 171–179.

Doschek Jolanta. 2017. *O gramatyce polskiego języka poetyckiego*. W: *Logos. Filozofia słowa. Szkice o pograniczach języka, historii i literatury*. Red. Krzysztof Andruczyk, Ewa Gorlewska, Krzysztof Korotkich. Białystok: Wydawnictwo Prymat. ISBN: 978-83-8606-446-5. S. 15–21.

Dołęga-Chodakowski Zorian. 1818. *O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem*. „Ćwiczenia Naukowe”, nr 5.

Franklin J. Michael. 2011. *‘Orientalis Jones’: Sir William Jones, Poet, Lawyer and Linguist (1746–1794)*. Oxford: University Press. ISBN: 978-01-9953-200-1.

Genette Gérard. 1982. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Seuil. ISBN: 978-20-2018-905-7.

Genette Gérard. 1992. *Palimpsesty. Literatura drugiego stopnia*. Przeł. Aleksander Milecki. W: *Współczesna teoria badań literackich za granicą: antologia*. Oprac. Henryk Markiewicz. T. IV, cz. 2. Kraków: Wydawnictwo Literackie. ISBN: 83-08-02279-0. S. 317–366.

Gloger „Pruski” Zygmunt. 1900. *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni*. Warszawa: Jan Fiszer.

Holzer Georg. 1995. *Die Einheitlichkeit des urslavischen um 600 und ihr Zerfall*. W: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, t. 41. Wien: VÖAW. ISBN: 978-37-0012-599-0. S. 55–90.

Holzer Georg. 2013. *Der Apfel als Requisite der Liebeswerbung bei Slaven, Balten, Griechen und Römern*. W: *Miscellanea Slavica Monasteriensia, Gedenkschrift für Gerhard Birkfellner, gewidmet von Freunden, Kollegen, Schülern*. Berlin: LIT Verlag. Münstersche Texte zur Slavistik, t. 6. ISBN: 978-36-4312-348-0. S. 229–241.

Holzer Georg. 2016. *Der Kuckuck hat gerufen. Eine urslavische Mythenerzählung in phonetisch-realistischer Rekonstruktion*. „Ricerche slavistiche”, nr 14 (60). ISSN: 0391-4127. S. 249–287.

Holzer Georg. 2020. *Untersuchungen zum Urslawischen: Einleitende Kapitel, Lautlehre, Morphematik.* Berlin: Peter Lang. Schriften über Sprachen und Texte, t. 13. ISBN: 978-36-3181-663-9.

Iwanow Wiaczesław Wsiewołodowicz, Toporow Władimir Nikolajewicz. 1974. *Issledowanija v oblasti slawjanskich drevnostej. Leksičeskie i frazeologičeskie voprosy rekonstrukcii tekstov.* Moskwa: Nauka. ISBN: 83-89158-34-5.

Jabłoński Witold. 2018. *Dary Bogów.* Bydgoszcz: Genius Creations. ISBN: 978-83-7995-286-1.

Janion Maria. 2016. *Niesamowita Słowiańszczyzna. Fantazmaty literatury.* Kraków: Wydawnictwo Literackie. ISBN: 978-83-0806-196-1.

Katičić Radoslav. 1987. *Hoditi – roditi. Spuren der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus.* W: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, t. 33. Wien: VÖAW. ISBN: 978-37-0011-468-0. S. 23–43.

Katičić Radoslav. 1989. *Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus.* W: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, t. 35. Wien: VÖAW. ISBN: 978-37-0011-920-3. S. 57–98.

Katičić Radoslav. 1990. *Weiteres zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus.* W: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, t. 36. Wien: VÖAW. ISBN: 978-37-0011-920-3. S. 61–93.

Katičić Radoslav. 1993. *Weitere baltische Ausblicke zur Rekonstruktion der Texte eines urslawischen Fruchtbarkeitsritus.* W: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, t. 39. Wien: VÖAW. ISBN: 978-37-0011-920-3. S. 35–56.

Katičić Radoslav. 2003. *Auf den Spuren sakraler Dichtung des slawischen und des baltischen Heidentums.* Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. Vorträge/Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften Düsseldorf, t. 377. ISBN: 978-35-0670-049-0.

Kolberg Oskar. 1889. *Dziela wszystkie.* T. 26. Kraków: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Kristeva Julia. 1972. *Problemy struktutowania tekstu.* Przeł. Wiktoria Krzemień. „Pamiętnik Literacki”, t. 63 (4). S. 233–250.

Krzysztoforska-Doschek Jolanta 2000. *Prasłowiańskie źródła nowszej poezji polskiej.* Kraków: Collegium Columbinum. ISBN: 978-83-8755-325-8.

Krzyżanowski Julian. 1977. *Paralele.* Warszawa: PIW.

Krzyżanowski Julian. 1980. *Szkiec folklorystyczne. Z teorii i dziejów folkloru.* Kraków: Wydawnictwo Literackie. ISBN: 978-83-0800-048-9.

Lichtner Robert. 2013. *Relikte urslawischer heidnischer sakraler Texte im slowakischen Lied- und Erzählgut.* Diplomarbeit. Wien.

Markiewicz Henryk. 1988. *Odmiany intertekstualności.* „Ruch Literacki”, nr 4–5. ISSN: 0035-9602. S. 245–263.

Matasović Ranko. 1996. *A Theory of Textual Reconstruction in Indo-European Linguistics.* Frankfurt am Main–Wien: Peter Lang. ISBN: 978-36-3149-751-7.

Mayenowa Maria Renata. 1993. *Studia i rozprawy*. Warszawa: Wydawnictwo IBL. ISBN: 978-83-8560-521-8.

Mianecki Adrian. 2010. *Folklor jako źródło do poznania religii Słowian*. W: *Recepcja kultury średniowiecznej w humanistyce*. Red. Krzysztof Obremski, Jarosław Wenta. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. ISBN: 978-83-231-2542-6. S. 41–64.

Michałowska Teresa. 1997. *Średniowiecze*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN: 83-01-11452-5.

Mihanovich Antun. 1823. *Zusammenstellung von 200 Laut- und Sinnverwandten Wörtern des Sanskrites*. „Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst”. Montag den 2. und Mittwoch den 4. Juny (66 und 67). S. 341–344. Freytag den 13. Juny (71). S. 367–371.

Pauli Żegota. 1838. *Pieśni ludu polskiego w Galicyi*. Lwów.

Sikorski Dariusz Andrzej. 2018. *Religie dawnych Słowian. Przewodnik dla zdezorientowanych*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. ISBN: 978-83-7976-036-7.

Szyjewski Andrzej. 2003. *Religia Słowian*. Kraków: WAM. ISBN: 978-83-7318-205-9.

Woronzak Jerzy. 1993. *Studia o literaturze średniowiecza i renesansu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. ISBN: 83-229-0836-9.

Jolanta Doschek

THE ETYMOLOGY-BASED METHOD OF RECONSTRUCTING SACRAL TEXTS OF HEATHEN SLAVS. THE ORAL TRADITION OF EARLY MEDIEVAL POETRY

(abstract)

In their etymology-based reconstruction of the Proto-Slavic myth of the god Grom and the Serpent god, Vyacheslav Vsevolodich Ivanov and Vladimir Nikolayevich Toporov showed that Slavic folk literature features fragments of Proto-Slavic sacred poetry, which survived in local folklore thanks to oral tradition. The reconstruction method discovered by the Russian scholars helps determine how many elements of ancient phraseology have survived even to this day, mainly thanks to folklore. Radoslav Katičić continues this work and mainly focuses on the folk texts of the Southern Slavs and the Ruthenian folklore, as well as the folklore of other Slavic countries. He searches for traces of another Proto-Slavic myth – that of the Proto-Slavic god of harvest.

KEYWORDS

etymology; reconstruction; folklore; folklore texts; sacred poetry; phraseology